

„ADAM ȘI EVA” DE LIVIU REBREANU - o perspectiva jungiana

Conf.univ.dr. Maria- Tereza Pirau

Abstract

Liviu Rebreanu este poate cel mai important reprezentant al realismului epic românesc, iar romanul care face obiectul analizei de față s-a dovedit greu de integrat în orientarea din care, indubitabil, scriitorul face parte.

Plecând de la identificarea unor motive arhetipale în „Adam și Eva” de Liviu Rebreanu, lucrarea de față propune o altfel de lectură a romanului decât cele de care s-a bucurat acesta în ultimii 84 de ani trecuți de la publicarea sa.

Intenția mea a fost nu doar de-a genera o întâlnire care ar fi fost posibilă - dat fiind faptul că C.G.Jung și L. Rebreanu au fost contemporani – nici doar de a atrage atenția asupra psihologiei complexe a romanului ci, mai ales, de-a demonta prejudecata potrivit căreia, prin incursiunea sa în fantastic, „Adam și Eva” ar reprezenta o abatere, un fapt de discontinuitate în raport cu „realismul verosimil” al marilor romane rebreniene.

Susțin, dimpotrivă că, în acest roman, avem de-a face cu conținuturi care, în calitatea lor de stări mentale sunt, din punct de vedere științific, cât se poate de verosimile, prin urmare nimic nu ne împiedică să le tratăm – desigur, atât cât arta ne îngaduie – ca fiind „reale”.

cuvinte cheie: arhetipul morții, Bătrânul Înțelept, Anima, Syzygia, arhetipul transformării

Romanul „*Adam și Eva*” de Liviu Rebreanu poate fi lecturat, la prima vedere, ca o operă fantastică purtând amprenta unei mitologii de import. Din acest motiv, romanul a fost interpretat, nu arareori, ca o excepție în raport cu realismul literar promovat de către scriitor în alte opere.

Ipoteza pe care o dezvolt aici este că Rebreanu rămâne un scriitor realist chiar și în „*Adam și Eva*” numai că, în acest roman, subiectul analizei sale o constituie o realitate *exclusiv interioară*. Indiferent de conținutul lor, ipotezele filosofice, credințele, teama de moarte și nevoia acută de-a-i explica misterul, iubirea, obsesia, delirul, etc. sunt *fapte psihice* verosimile a căror existență reală nu poate fi negată din punct de vedere psihologic.

Privită din *exterior*, povestea din „*Adam și Eva*” e simplă, chiar banală: profesorul universitar Toma Novac, având o educație riguros rațională, un burlac trecut de 40 de ani, puțin interesat de femei, trăiește pe neașteptate, alături de Ileana Alexandrovici Poplinski o experiență arhetipală. Prinși în

mrejele forței implacabile a arhetipului *Syzygia* (cuplul generic, etern), cei doi pierd controlul rațional. Se expun, comit imprudențe, iar profesorul va fi împușcat mortal de către soțul gelos al Ilenei.

Însă, povestea nu e cea exterioară.

De fapt, romanul abia acum începe.

Arhetipul morții

Înainte de toate, „*Adam și Eva*” este romanul unei agonii. Adevăratul teatru al întâmplărilor e *mintea* unui muribund.

Moartea este o stare primară, arhetipală, cu a cărei realitate s-a confruntat întregul șir de strămoși din care descindem, rămânând, totuși, una din profundele tăceri ale universului, unul din marile ei mistere, o „taină a tainelor” umanității.

Conștiința morții se instalează brusc și brutal în mintea filosofului care se trezește întins, grav rănit, pe un pat de spital. Pare că gândul obsesiv „acuma trebuie să mor!” - întrerupe lanțul „de argumente, fără început și fără sfârșit, prin care se silise o viață întreagă, zadarnic, să ajungă la o încheiere satisfăcătoare” a unei concepții asupra vieții și, mai ales a morții. Idei de genul „moartea e o ipoteză până în momentul când omul se pomenește în brațele ei, fără nici o speranță de întoarcere” - altădată expediate ironic - se instalează „nechemate” în psihicul suferindului și dobândesc dintr-o dată „un înțeles nebănuit de adânc” (Rebreanu, L., 2004, pg. 30).

Ceea ce complică narațiunea e faptul că, spre a spune după C.G.Jung, arhetipul vorbește totdeauna „*pe limba subiectului*”, iar aici avem de-a face cu un personaj cult, cu o minte motivată de nevoia de explicație, având exercițiul coerenței și deprinderea de-a integra experiența, de-a o semnifica prin prisma unei „concepții de viață” - în care, desigur, moartea are propriul său sens.

Pe scurt, „terenul” acțiunii romanului - pe care puțini scriitori au avut curajul de-a-l explora - e *mintea complex mobilată a unui muribund erudit*.

Odată cu pierderea treptată a stării de luciditate, conținuturile atemporale și aspațiale ale inconștientului inundă ultimele licăriri ale conștiinței eroului. Duratele *reprezentate mental* cuprind câteva milenii, pe când, reprezentările însele durează câteva fracțiuni de secundă; pe de-o parte, cadrul scenelor *reprezentate mental* cuprinde spațiul a trei continente, pe de alta, totul se petrece în spațiul limitat al unui salon de spital bucureștean.

Profesorul de filosofie Toma Novac e bun cunoscător al istoriei, al culturilor antice, medievale și moderne, iar a-și plasa propria poveste în

diverse medii, nu ridică pentru el, din punct de vedere cognitiv, nici o problemă.

Bătrânul Înțelept

Numit și “*arhetip al semnificației*” **Bătrânul Înțelept** apare, în general, obiectivat în cultură și în mentalul colectiv ca rege, guru, erou, vraci, sau mântuitor. Potrivit lui C.G.Jung, atunci când pune stăpânire pe personalitatea bărbatului, arhetipul reprezintă un pericol atât pentru acesta și pentru cei din jur. Un individ posedat de acest arhetip poate deveni megaloman, iar la limită bolnav psihic: el crede despre sine și încearcă să-i convingă pe cei din jur că posedă ”mana” – adică înțelepciunea (sau eventual puterea magică de vindecare); un astfel de personaj are adesea discipoli întrucât ceea ce spune vine din inconștientul colectiv, iar oamenii, consideră Jung, recunosc totdeauna această voce.

Motivul **Bătrânului Înțelept** îl găsim în “*Adam și Eva*” în persoana lui Tudor Aleman, un profesor de filosofie mai vârstnic, care are o viziune asupra morții și vieții inspirată din filosofia asiatică. Aleman obiectivează aici arhetipul Bătrânului Înțelept în primul rând pentru că este posedat de teza sa (a se vedea interesul nefiresc pe care-l manifestă pentru a desluși confirmarea ipotezei sale în ochii celor decedați) și, în al doilea rând, întrucât, în logica narațiunii, el devine un fel de guru spiritual care reușește să pătrundă și să anticipeze faptele. Să menționăm însă că, din punct de vedere psihologic, e la fel de plauzibilă ipoteza că Aleman *chiar determină* aceste fapte, câtă vreme, explicațiile sale insistente devin, pentru erou, *obsesii* (vezi, de exemplu, elementul obsesional reprezentat de cifra șapte) generatoare de *idei, inerpretări, stări mentale, fapte și întâmplări*.

Într-un fel, Aleman este *negativul spiritual* al lui Toma Novac. Toma, călăuzit de rațiune, s-a ales în urma studiilor doctorale din străinătate, cu o viziune ontologică materialist-ateu, cu „îndoieli înmulțite”, în ceea ce privește posibilitățile intelectului, cu o atitudine agnostică și cu o conștiință împovărată de presiunea necunoscutului (e, de exemplu, autorul unei „*Filosofii a necunoscutului*”). Dimpotrivă, Aleman - călăuzit de emoție și credință, a ajuns să posede exact ceea ce-i lipsește dureros celuilalt: *certitudinea*.

Potrivit teoriei lui Aleman, sufletul se reîncarnează de șapte ori, iar unirea cu sufletul pereche - de cele mai multe ori întâlnit și recunoscut în cursul vieților anterioare - se petrece în cea de-a șaptea viață. Abia în ultima

fracțiune de secundă a celei de-a șaptea reîncarnări, sufletul își reamintește viețile anterioare.

Deși a respins vehement și neobosit teoria lui Aleman privind cuplul divin și reîncarnarea, contrazicându-l mereu cu argumente raționale, *burlacul întârziat* Toma Novac nu a putut evita o oarecare contaminare psihologică: se surprindea întrebându-se „dar dacă?” pentru ca, apoi, să alunge, oarecum rușinat, gândul.

Acest comportament de evitare a confruntării cu propriile-i emoții, ar putea explica, ceea ce i se va întâmpla ulterior, căci : „*poți cădea pradă unei emoții dacă nu pricepi la timp de ce te-a tulburat.*”(Jung, C.G., 2007, pg.55).

Prin urmare, în situația limită în care se află, nu e de mirare că memoria eroului aruncă la suprafață imaginea lui Tudor Aleman și a seducătoarei sale concepții asupra morții.

Anima

Pe fundalul apercetiv creat de discuțiilor în contradictoriu cu Aleman, s- a grefat experiența întâlnirii lui Toma cu Ileana - femeia care va da conținut **Animei** profesorului cu toate consecințele arătate: rănirea acestuia din urmă de către Poplinski și trăirea, pe patul de spital, a stărilor mentale premergătoare morții.

Potrivit lui Jung, **Anima** este o imagine virtuală a feminității pe care bărbatul o poartă în inconștientul său. Această imagine devine actuală numai datorită experienței concrete pe care bărbatul o are cu femeia .

Ca parte integrantă a sufletului masculin, **Anima** reprezintă:

- principiul feminin aflat în stare latentă la bărbat;
- reprezentarea experienței ancestrale a bărbatului cu femeia.

A ignora forța arhetipului e întotdeauna periculos, și, după cum aflăm din roman, înainte de-a o întâlni pe Ileana, profesorul raționalist ignorase mult timp forța **Animei** sale.

Nu putem să nu observăm că, având în vedere deznodământul poveștii, teoria inoculată de Aleman salvează de banalitate faptele, dând – printr-un mecanism al disonanței cognitive, deplin inteligibil din punct de vedere psihologic - un sens înalt întâmplărilor care l-au adus pe erou în pragul morții: *Ileana nu e o femeie oarecare, ea e chiar sufletul pereche al muribundului, jumătatea regăsită la capătul unei căutări de mii de ani.* (Cât de penibil ar fi fost, în fața propriei conștiințe, sacrificiul vieții profesorului

universitar Toma Novac dacă n-ar fi avut la îndemână o explicație metafizică de asemenea anvergură!)

Pe de altă parte, Ileana e o fațetă a Animei universale, o încarnare a feminității care ar fi putut, într-o altă viață, în alt loc și în alt timp, arăta altfel și, respectiv, numită Navamalika, Isit, Hamma, Servilia, Maria sau Yvonne.

Syzygia

După cum arată și titlul, arhetipul **Syzygia** - rămâne tema principală a romanului „*Adam și Eva*” de Liviu Rebreanu.

Syzygia compusă din perechea **Anima– Animus** include, în accepțiune jungiană, următoarele elemente:

a. *perechea, experiența de a fi parte a unui cuplu respectiv:*

- **unitatea** masculin/ feminin;
- **relația** dintre bărbat și femeie;
- **diada** parentală;
- **cuplul divin;**

b. cantitatea de feminitate a bărbatului (**Anima**) și cantitatea de masculinitate a femeii (**Animus**);

c. experiența ancestrală a bărbatului cu femeia și a femeii cu bărbatul;

d. imaginea arhetipală celuilalt sex

Ca orice arhetip, **Syzygia** are o latură pozitivă și una negativă. Așa, de pildă, în momentul întâlnirii celor doi, Ileana face deja parte dintr-un cuplu. Dar, soții Poplinski - ca și Ana și Ion al Glanetașului din romanul „*Ion*”, Nadina și Grigore Iuga din „*Răscoala*”, Mădălina și Puiu Faranga din „*Ciuleandra*”, soții Pahonțu din „*Gorila*”, Apostol Bologa și logodnica sa Marta din „*Pădurea spânzuraților*” - ilustrează, într-un fel, latura negativă a **Syzygiei**: niciunul dintre acești bărbați și aceste femei nu sunt cuplați cu persoana potrivită.

Ideea irosirii singurei noastre șanse de-a fi într-o viață lipsită de iubire e foarte greu de suportat. Cine poate spune că a fost scutit de omenească speranță că există, între bărbat și femeie, întâlniri absolut cutremurătoare? Scriitorul Liviu Rebreanu - care mărturisise că intersectarea bulversantă a privirii sale cu cea a unei necunoscute pe care părea, totuși, că o cunoaște i-a inspirat tema romanului - a împrumutat personajelor sale această speranță. Ceea ce face **Syzygia** râvnită, atotputernică și de temut e faptul că, pentru fiecare dintre aceste personaje *există*, în economia narațiunilor respective, o *persoană potrivită*, iar întâlnirea cu aceasta va fi suficientă pentru a arunca în aer tihna personajelor și întreg universul de relații în care ele sunt integrate.

Caracteristica arhetipului **Syzygia** de-a fi atemporal, aspațial, și impersonal și de-a se manifesta, în același timp, într-un mod unic în viața individului, este exemplar surprinsă de către scriitor. Astfel, deși romanul respectă o logică a succesiunii temporale, majoritatea capitolelor cărții (exceptând primul și ultimul) ar putea fi foarte bine citite în orice altă ordine, fără ca acest lucru să altereze, în vreun fel, inteligibilitatea mesajului.

În mintea muribundului se perindă, înșirate pe firul teoriei lui Aleman, șapte ipostaze ale poveștii sale de dragoste, plasate în șapte culturi și epoci diferite: e indian sărac, iubitor de înțelepciune, pe vremea regelui Arjuna, apoi fiu al unui nobil egiptean înrudit cu faronul Kufu, renaște în Sumer după domnia lui Hammurappi, se reîntrupează ca nobil roman pe vremea trecerii lui Iisus pe pământ, e călugăr german la sfârșitul mileniului I începutul mileniului II al erei noastre, medic în timpul revoluției franceze.

În toate aceste cadre și ipostaze o întâlnește, sub diferite chipuri, pe *Ea*.

Pe scurt, profesorul de filosofie Toma Novac e doar una dintre cele șapte Fețe ale unuia și aceluiși personaj. *Dincolo de el, parte a miezului ființei lui, sunt Mahavira, Unamonu, Gungunum, Axius, Adeodatus, Gaston*, care s-au reîntrupat în el și în care, în sfârșit, se recunoaște.

O realizare psihologică de excepție este cazul călugărului Areodatus - atât de diferit în ceea ce privește concepția de viață și atât de asemănător în ceea ce privește trăirea mistică a arhetipului: e evident faptul că omul religios nu e construit sufletește diferit față de cel laic, iar religiile - adevărate „sisteme psihiatrice” cum le numește Jung - au fost create după tiparele profunde ale sufletului, dacă nu cumva sunt chiar proiecții ale acestor tipare.

Pentru a scrie această carte autorul a trebuit să facă efortul de-a pătrunde, o dată cu personajul său, în intimitatea mentalităților și vieții cotidiene ale Indiei, Egiptului, Sumerului și Romei antice, în atmosfera mănăstirilor germane medievale, a societății franceze premergătoare revoluției din 1879.

Transfigurând arhetipul *Syzygia* în culturi, mentalități, contexte, psihologii foarte diverse, Rebreanu demonstrează forța unificatoare a arhetipului: dincolo de deosebiri există, fără îndoială, experiențe general umane profunde, la care suntem cu toții părtași, care ne solidarizează ca oameni, în pofida locurilor, timpurilor, limbilor sau credințelor care ne despart.

Forța care sudează cuplul etern - un fel de „glas al iubirii” ancestral - transcende separațiile regizate de conjuncturi și contexte. Sufletele pereche, *El și Ea*, se caută de mii de ani, se recunosc oriunde, iar atracția lor e mai

presus de toate opreliștile - sociale, morale, de rațiune, de instinctul de supraviețuire al personajelor, chiar.

Este, spre a spune după C.G. Jung, ca o poveste eternă ce se repetă iar și iar.

Arhetipul transformării

Lecturat prin prisma culturii noastre creștine, romanul „*Adam și Eva*” de Liviu Rebreanu poate să lase impresia că scriitorul ar fi un spirit mai curând *intuitiv/imaginativ* decât unul rațional obiectiv.

Personal, cred că, lucrurile sunt mai nuanțate.

În „*Arhetipurile și inconștientul colectiv*” (2003, pg.122-123), C.G. Jung decelează între multiplele sensuri ale arhetipului transformării, menționând următoarele forme ale renașterii:

- a. *metempsihoza* însemnând transmigrarea sufletului care se poate reîncarna în corpuri foarte diferite, inclusiv în animale (ideea o găsim în hinduism și budism, dar și la vechii greci – v. de expl. mitul lui Er din dialogul „*Republica*” a lui Platon);
- b. *reîncarnarea* potrivit căreia renașterea se petrece într-o altă ființă umană existând posibilitatea ca persoana să-și amintească viețile precedente (v. de expl. șintoismul);
- c. *învierea* desemnând întemeierea existenței umane după moarte; continuarea ființării în altă dimensiune (v. viata de apoi în creștinim);
- d. *renașterea* desemnând înnoire, renovare, vindecare a ființei; inclusiv transmutare, transformare a esenței, transformarea materialului în spiritual (v. de expl. transfigurarea lui Christos sau Înălțarea Maicii Domnului în creștinism)
- e. *participarea la procesul transformării*, desemnând participarea la un ritual al transformării (expl ceremonie, liturghie) “unde participantul mist este părtaș la dăruirea grației” (expl. transformarea substanțelor în cadrul liturghiei creștine)

Să reținem din această succintă prezentare, că *reîncarnarea* despre care vorbește Rebreanu în romanul „*Adam și Eva*”, ca și *învierea creștină*, sunt *imagini* – ce-i drept, obiectivate diferit, din punct de vedere cultural - *ale aceluiași arhetip*.

Ceea ce înseamnă că, în culturi diferite, dar populate de oameni la fel de reali ca și noi, moartea e lecturată ca posibilitate de reîncarnare, iar acesta

credință este, *în calitatea sa de fapt psihic, la fel de reală ca și credința noastră creștină în înviere.*

Dar, ceea ce face, potrivit opiniei mele, forța și farmecul romanului „*Adam și Eva*”, este faptul că Rebreanu lasă, în realitate, la latitudinea cititorului să decidă interpretarea psihologică, religioasă și filosofică a narațiunii. Despre ce a fost vorba? se întreabă cititorul, la capătul romanului. Despre *anamneză ca stadiu final al unui șir determinat de reîncarnări*? Sau despre *delirul* unui muribund educat în cultul rațiunii, a cărui minte încropește, din datele propriei substanțe, o ultimă articulație coerentă, o explicație sofisticată și plauzibilă, pentru faptul jenant de-a fi fost - asemenea unui imberb exaltat - victima unei pasiuni iraționale?

Răspunsul, aparține cititorului și este proiecția propriei sale concepții de viață.

Bibliografie

- Jung, C.G. (2007) „*Despre fenomenul spiritului în artă și știință*”, Editura Trei
Jung, C.G. (2003) „*Arhetipurile și inconștientul colectiv*”, Editura Trei
Pirău, M.T.(2009) „*Ideea de străin în opera lui Liviu Rebreanu*” în Dărăbuș, C. (coord)
„*Străinul- schiță imagologică*”, Ed.Universității de Nord, Ethnologica, Baia Mare, pg. 345-347
L. Rebreanu (2004) „*Adam și Eva*”, Ed.Liviu Rebreanu, București

Publicat în 2009 în limba engleză în buletinul științific al catedrei, republicat în 2010 în limba română în ” Buletin Științific, ”Fascicula Filologie”, Seria A, Vol. XIX, Universitatea de Nord Baia Mare, Facultatea de Litere, catedra de Limba și Literatura Română, Baia Mare